

УДК 130.2

Палій Катерина

**КОЛИ ІДЕНТИЧНІСТЬ НЕ ЗНАЧИТЬ ІДЕНТИФІКАЦІЯ:
ЧУЖІ СЕРЕД СВОЇХ**

У статті розглядається актуальна для сучасного суспільства проблема кризи самоідентифікації суб'єктів як в Україні, так і у світі в цілому. Відстороненість від держави, соціуму, небажання ідентифікувати себе бодай з якоюсь групою поряд із відчайдушним прагненням влитися у них будь-якою ціною – ось характеристики нового суспільного ладу чужинців. Штучні ідентичності та внутрішня діалектика «ми-вони» із зовнішнього світу переходить до особистих вагань кожної окремої людини.

Ключові слова: ідентифікація, самотність у натовпі, Чужий, група.

Paliy K. When identity doesn't mean identification: strangers among us

The article considers the actual problem for modern society subjects of identity crisis in Ukraine and in the world. Detachment from the state, society, the reluctance to identify themselves with a group together with a desperate longing to join them at any price – a few characteristics of a new social order of outsiders. Synthetic identity and inner dialectic «us-them» from the outside world passes into the sphere of personal question for each individual.

Keywords: identification, alone in a crowd, a Stranger, a group.

Палій К. Когда идентичность не означает идентификация: чужие среди своих

В статье рассматривается актуальная для современного общества проблема кризиса самоидентификации субъектов как в Украине, так и в мире в целом. Отстраненность от государства, социума, нежелание идентифицировать себя с какой-либо группой вместе с отчаянным стремлением влиться в них любой ценой – вот характеристики нового общественного порядка чужаков.

Искусственные идентичности и внутренняя диалектика «мы-они» из внешнего мира переходит в сферу личных сомнений каждого отдельного человека.

Ключевые слова: *идентификация, одиночество в толпе, Чужой, группа.*

Кожна подія має свою причину та може вважатися її прямим чи опосередкованим наслідком. Процеси, що зараз відбуваються у світі, мають різну природу та впливають на різні сфери життя людини і суспільства. Сукупність цих процесів, з огляду на її історичну безпрецедентність, прийнято називати глобалізацією, що впливає як на економіку, політику та культуру, так і на життя окремих особистостей.

У цій статті тематику максимально звужено: ситуація, яка складається у соціальній культурі під впливом процесів глобалізації, спричиняє різні результати, ми ж зупинимось на проблематиці постійної зміни одноразових ідентичностей та наростання напруження між членами одного суспільства. «Чужий серед своїх» та «самотність у натовпі» – ключові метафори сучасного світу.

Слово «чужий» втілює у собі людські страхи, які були притаманні йому від початку часів. Чужий викликає як відразу, так і допитливість, він одночасно притягує та відштовхує. Чужий набуває негативної валентності, оскільки поміщується у нашу власну систему координат, не піддається випробуванню способом сприйняття, інтерпретації та поведінки [8].

Чужий – це завжди виклик, загроза для незмінності нашого існування. Щоб у процесі взаємодії із Чужим не перетворитися на нього, необхідно, щоб власна ідентичність мала достатню владу та чітке позиціонування.

У цьому контексті потрібно наголосити на різниці між Чужим та Іншим. Чужий як Чужий – обов'язково ворожий та небезпечний, але чужий як Інший – означає незрозумілий, дивний. Перетворити Чужого на Іншого – трансцендентальна умова для будь-якого досвіду. Чужий сприймається ворожим внаслідок його позакультурності, виключності із зрозумілого та знайомого контексту. Чужий, що стає Іншим – вже не загрозливий, але такий, що має певні відмінності [1]. Існує й обернене перетворення Іншого на Чужого, яке може відбуватися внаслідок наростання

напруженості у суспільствах. Чужий наповнюється особливою конкретністю, відрізняючись звичками, цінностями, поглядами, і таким чином стає вже не Іншим, а Чужим, а значить далеким, який не має нічого спільного. У такому контексті Чужих часто приймають за ворогів, і таким чином може виражатися раціональне почуття страху людини перед невідомим.

Пояснення прагнення розділити світ на своїх та чужих лежить у одвічності опозиції «ми-вони». Запорукою виживання ставало створення замкнених «ми-груп» та насторожене ставлення до усіх чужих «вони-груп».

У процесі формування ідентичності індивід усвідомлює свою групову приналежність та своє становище у суспільстві. Безперервність свого існування у системі поколінь та у контексті історії веде певний спосіб життя, співвідношення власної індивідуальності з груповою системою цінностей та норм. Індивід шукає своє Я та майже завжди знаходить його в якій-небудь групі. Тому ідентичність – це, з одного боку, тотожність, об'єднання, а з іншого – протиставлення, конфронтація «я-інший», «ми-вони». Протягом життя людина знаходиться у процесі усвідомлення та переживання свого особистісного Я та групового Ми. За нормальних умов домінує особистісний рівень, але за перехідних чи кризових ситуацій, у час суспільної напруженості людині все важче покладатись на себе, тому у пошуках точки опори вона починає розширювати свої соціальні та психологічні межі [6].

Порівняння з іншими ідентичностями допомагає викристалізувати власну, усвідомити відмінності та у результаті отримати більш чітке уявлення про свою ідентичність [1].

Гаррі Теджфелл визначає феномен «інгрупового фаворитизму», коли навіть символічна віднесеність людиною себе до тієї чи іншої групи передбачає її переваги та позитивне забарвлення. Цей феномен виражає прагнення людини до позитивної ідентичності. Чим вищий статус і престиж групи, тим вища самооцінка та становище її учасників у суспільстві. Позитивна ідентичність передбачає позитивне ставлення до інших груп. Якщо прийняти позитивну ідентичність за психологічну форму багатоманіття – у такому випадку у структурі такої ідентичності повинні співвідноситись позитивний та відносно бажаний образ своєї групи з позитивним ціннісним ставленням до інших груп. Для такої людини будуть нехарактерними ксенофобські настанови [6].

Суспільство, яке вимушене приймати та намагатися зрозуміти дискурс мультикультуралізму, стикається із проблемою: монокультура змінюється на культурне різноманіття, яке вимагає «зрозуміти чужу культуру», «подолати чужість», «навчитися жити разом з іншим/чужим». Але при цьому не береться до уваги, що «чуже» як раз і виникає завдяки такому підходу. Чужий як раз і конститується у дискурсі Чужого [5]. Засвоюючи дискурс «Чужого», людина починає застосовувати його не лише до представників іншої раси чи мігрантів, а і до своїх співвітчизників. А ланцюжок конструювання чужого може бути безкінечним, породжуючи нові й нові ланки ворожих суб'єктів. Спіраль розкручується – ближній стає Чужим.

Взаємодія між анклавами своїх та чужих розглядається у вигляді діалогу або конфлікту. Таким чином, діалогічна чи конфліктологічна модель поведінки переноситься також на взаємодію між окремими суб'єктами. «Інаковість, яка асоціювалася багатьма суспільними діями із моральними ідеалами визнання, стала кодовим словом для стратегій сегрегації. Апологія інаковості перетворилася на проповідь чужості» [5]. Зведення та укріплення стін навколо кожної особистості виправдане як прагнення «не змішуватися» та «зберегти свою інаковість». Страх змішування з біологічного перейшов у культурний та психологічний. Звідси розповсюджена нині метафора «самотності у натовпі».

Соціальні фобії уже давно отримали спеціальні назви – мігрантофобія, гандікапізм (проти людей з фізичними вадами), сексизм, ейджизм (дискримінація за віком). Часто число упереджень розширюється під час кризових ситуацій. Прагнення людства розділяти світ на своїх та чужих – незнищенне. Для ксенофобії не потрібні підстави, достатньо приводів [6].

«От тезиса «возлюби ближнего как себя самого» мы переходим к тезису «бойся ближнего как себя самого» [4]. В останній час популярності набирає риторика токсичних суб'єктів, якими, зрештою, стають ближні як такі. Для того, щоб людину боялися в екзистенційному сенсі, не обов'язково бути мігрантом чи унтерменшем.

Широкий вибір культурної продукції дозволяє використовувати її як маркер, для дистанціювання та позиціонування себе у соціумі. Звідси часто випливає підкреслене відмежування себе від інших та снобізм як спосіб показати привілейоване становище своєї групи.

У прагненні відрізнятись сучасна людина доходять до аб-

сурду. Наявність великої кількості субкультур, одиниці з яких орієнтовані на національну чи культурну складові, намагаються демонструвати широке різноманіття зовнішніх ознак. Примітивізація засобів ідентифікації у сучасному світі. Засобами відмінностей слугують бренди, смаки та переконання, але ніяк не спільні мовні чи культурні надбання.

Скрізь панує прагнення продемонструвати належність до певної спільноти. Що більш закрита/привілейована/елітарна/маргінальна/дивна спільнота – то краще. Коло можливостей для самоідентифікації постійно звужується. Логіка виникнення цих маленьких гетто – така ж сама, як і виникнення можливостей надвибору. Таким чином дестандартизуються і соціальні структури. Люди перебувають у перманентних пошуках власної особистості – цей пошук культивується самою сучасністю.

Разом з розмиванням та зникненням культурних і національних границь на перший план виходять границі дрібних груп.

Відбувається постійне конструювання усіх можливих складових для локальних «культурок» – гумор, звички, термінологія, шаблони реакцій на стандартні ситуації. Навіть якщо ці складові доводиться вигадувати штучно – справді символічний чи історичний бік нікого не хвилює.

Інший бік конструювання гетто за професійними ознаками – геттоїзація відпочинку та вільного часу.

Усі люди проводять більшу частину свого часу однаково – у побуті та на роботі. Таким чином, основою розбіжностей між людьми стають їх заняття у вільний час. Людство стає все більш вибагливим та винахідливим у своїх заняттях та відпочинку.

Елвін Тоффлер пророкує, що розваги у найближчому майбутньому стануть непередбачуваними, а часто й асоціальними або спрямованими на підривання порядку, який склався історично. Таким чином, поринаючи в субкультурний вир, люди будуть все більше віддалятися один від одного [7].

Закриті спільноти вводять чимало стандартів, які детермінують життя людини та за допомогою яких людина сприймає та судить себе.

Зникнення або зняття універсальних культурних норм у результаті призводить до страху бути незрозумілим, тож культурні норми, які раніше конструювала та розповсюджувала держава, тепер конструюються самотужки.

Диверсифікація призводить до нерозуміння та наростання прірви між людьми. «Мой муж – мікробіолог, а я – фізик-теоретик, и у меня возникает вопрос, существуем ли мы друг для друга» [7, с. 311].

Закриті спільноти, що менші, то кращі, породжують самотність на індивідуальному рівні, коли кожен суб'єкт, позбавлений підтримки свого маленького гетто, починає відчувати себе та сприймати інших токсичними.

Інформаційний бум та усепроникненість сучасних засобів масової інформації створюють для людини ілюзію усюдиприсутності та надають їй величезну кількість відомостей про життя світу. Таким чином, формується віртуальне середовище її існування, яке вириває людину із її локального буття та пригнічує її уявлення про світ у цілому. Людина може знати обличчя голлівудської зірки чи лідера певної країни, при цьому не впізнаючи сусіда, із яким живе поряд роками.

Така відкритість та доступність усього світу має і зворотний бік: вона вимагає від людини бути такою ж відкритою, нівелюючи її право на особистий простір та особисте життя, вимагаючи бути позитивною та готовою до співпраці чи розмови в будь-який момент.

Позбавлений незалежності, екзистенційного спокою, діяльнісного усамітнення, індивід у розвиненому демократичному суспільстві втратив можливість бути індивідуальністю. Експансія суспільного життя порушила спокій та зону особистого комфорту індивіда та виключила можливість ізоляції. Такий вид усамітнення, який може надати змісту свободі та незалежності мислення, є зараз найдорожчим товаром, який можуть дозволити собі лише справді забезпечені люди.

Ностальгіями за втраченим змістом та сподіваннями на майбутнє вже нікого не здивуєш. Настала епоха усезагального розслаблення та цинізм як норма поведінки.

Підсумовуючи, хотілося б нагадати, що раніше наявність національної культури регулювала баланс між крайнощами – тотальною гомогенністю та абсолютною роздрібненістю. Тоді, коли національні держави та культурні традиції відходять на другий план, починає формуватися знакова безодня. Якщо знаки держави чи національної культури допомагали людині у самоусвідомленні та співвідношенні себе з іншими, то знаки маленьких груп, якими послуговуються наші сучасники, не задовольняють

цієї потреби на потрібному рівні. Ми стаємо свідками зародження нового суспільного порядку, коли чужість стає нормою для поведінки та світосприйняття. Такий «порядок чужості» формує у людини відчуття постійної тривоги та занепокоєння, посилюючи її відчуття самотності та змушуючи шукати вихід у ще більшому відмежуванні від світу.

У майбутньому самотність перестане вважатися чимось неправильним, вона вже є ключовою ознакою розвинених суспільств. І як швидко суспільства перетворюються на набір де-юре відкритих, а де-факто закритих від зовнішнього світу монад – питання часу.

Відтак кожна сучасна людина – сама собі Чужий та Інший. Не маючи чітких ідентичностей, які задані за замовчуванням, вона легко обирає та змінює групові ідентичності, не в змозі знайти у жодній те, що їй треба.

Література:

1. Аббасова Н. Т. Опыт Другого в философии Э. Левинаса // Вестник Самарского государственного университета. – 2007. – № 5. – С. 94–99.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество [Електронний ресурс] : сайт Русского Гуманитарного интернет-университета. – Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/bauman_in/.
3. Бурдые П. Сутність неолибералізму [Електронний ресурс]: журнал соціальної критики «Спільне». – Режим доступу: <http://commons.com.ua/archives/9295>.
4. Жижек С. Бойся ближнего как себя самого [Електронний ресурс]: журнал соціальної критики «Спільне». – Режим доступу: <http://commons.com.ua/archives/1694>.
5. Малахов В. С. Мультикультурализм и идеология «инаковости» [Електронний ресурс]: сборник «Скромное обаяние расизма». – Режим доступу: <http://iph.ras.ru/malakhov.htm>.
6. Психология ксенофобии Г. У. Солдатова, А. В. Макачук. Может ли другой стать другом? [Електронний ресурс]: тренинг по профилактике ксенофобии. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/xenophobia.htm>.
7. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : ООО Издательство «АСТ», 2002. – 557 с.
8. Шютц Альфред Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / Сост. А. Я. Алхасов ; пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой ; научн. ред. перевода Г. С. Батыгин. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – 336 с.